

Skoledrift – ikke forretning, men samfundsopgave

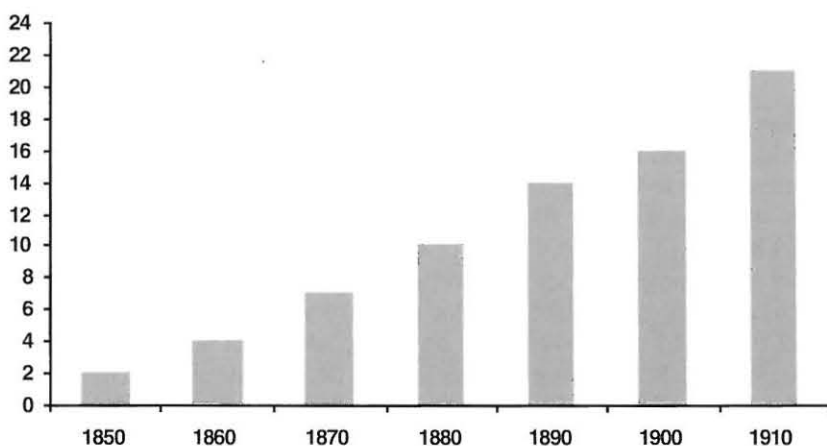
Statens og kommunernes overtagelse af private gymnasieskoler 1918 til 1919

Af Christian Larsen

Indtil 1918 var det private initiativ på gymnasieområdet næsten enerådende i og omkring hovedstaden; af offentlige gymnasieskoler fandtes her kun Metropolitianskolen. I 1918 overtog staten og hovedstadskommunerne de fleste private gymnasier, og året efter blev også fem gymnasier i provinsen overtaget af staten. Lovene var et resultat af, at de private skoler ikke økonomisk magtede at drive gymnasium i takt med stadig større og udgiftskrævende fordringer til undervisningens indhold og omfang.

Væksten af privatskoler havde især været mærkbar nord for København (Gentofte Kommune) som følge af den stærke befolkningsforøgelse, men også fordi enhver borger før 1890 kunne oprette en latinskole uden forudgående statslig godkendelse og tilsagn om dimissionsret. Resultatet var, at antallet af skoler med dimissionsret til

Fig. 1. Skoler i Københavns, Frederiksberg og Gentofte kommuner med dimissionsret til examen artium (studentereksamen) 1850 til 1910



studentereksamen steg fra to i 1850 til 14 i 1890 (fig. 1). I 1890 skærpede Kultusministeriet betingelserne for oprettelse og ledelse af lærde skoler. Ministeriet anså det for nødvendigt,

»at Skoler, der ville forberede deres Disciple til Universitetet, fra deres Opretelse af undergives en Kontrol med Hensyn til Bestyrerens personlige Egenskaber, Lærerpersonalet, Lokalets Beskaffenhed og andre for Undervisningens Ledelse vigtige Forhold, hvorved det kan sikres, at Skolens Virksomhed i alle Henseender bliver fyldestgørende«.

Derfor skulle ministeriets godkendelse indhentes, før en ny skole blev oprettet, ligesom undervisningsplan, lokaler, inventar m.v. blev underkastet kontrol fra det offentliges side.¹

Til trods for stramningen oprettedes der i 1890'erne fem nye privatskoler,² hvilket havde til følge, at fire andre skoler måtte lukke,³ mens to blev slået sammen.⁴ Konkurrencen om eleverne var hård, samtidig med at skolerne blev stillet over for økonomiske krav til inventar og undervisningsforhold. Privatskolerne henvendte sig derfor i 1899 til kultusminister H.V. Sthyr for at få statstilskud. Sthyr erklærede, at man fra regeringens side var villig til at give tilskud til en institution, men ikke til private skoler. Der blev derfor nedsat en kommission, dels for at undersøge skolerens økonomiske forhold, dels for at afgive indstilling.

Kommissionen foreslog i sin betænkning fra februar 1900, at der blev dannet en selvejende institution under navn af De forenede Latin- og Realskoler i København og på Frederiksberg, som skulle overtage ni latin- og realskoler under fælles ledelse og med fælles økonomi.⁵ Forslaget tiltrådtes af Rigsdagen året efter, og sammenslutningen, almindeligvis kaldet *Ringens*, trådte i kraft den 1. august 1901. Dette år var der 53 private eksamensskoler i København, hvor *Ringens* sammen med De københavnske Realskoler (stiftet 1904) og De forenede Pigeskoler (stiftet 1907) omfattede 44 skoler. Uden for disse tre sammenslutninger stod nogle af de ideologisk mest markante pigeskoler som N. Zahle, Ingrid Jespersen og Marie Kruse.

Skolesanering

De private skolars overlevelseskamp blev hårdere med den nye alment skolelov af 1903, hvor forældrene med en vis ret kunne forvente, at privatskolerne tilbød den samme differentierede undervisning med tre linjer i gymnasiet som statsskolen, hvilket stillede store økonomiske krav til privatskolerne.⁶ I 1901/02 udgjorde *Ringens* løn til lærere 229.874 kr. (ni skoler), i 1910/11 499.530 kr. (11 skoler). Det skal bemærkes, at en del af stigningen skyldtes lønforhøjelser, men til trods for forhøjelserne lå de privatansatte læreres løn stadig under statsskolernes lønninger. Begyndelseslønnen i 1912 for statsskolens overlærere og -lærerinder samt adjunkter var 300 kr. højere end begyndelseslønnen for gymnasielærere i den private skole. Tilmed var den daglige undervisningstid seks timer for de private lærere, i statsskolen kun fire timer.⁷

Ringen besluttede under ledelse af dens direktør Niels Hjort at sanere det private eksamensskolevæsen i Storkøbenhavn ved at nedlægge økonomisk urentable skoler og opkøbe konkurrenter. På gymnasieområdet blev Østerbro Latin- og Realskole nedlagt i 1903 til fordel for Borgerdydskolen i København. Året efter overtog *Ring* Nørrebro Realskole og Hertz' Forberedelsesskole; den første blev lagt sammen med Lyceum, den sidste med Schneekloths Skole. Langsteds Skole blev i 1905 lagt sammen med Henrik Madsens Skole, i 1906 overtog man både Det danske Selskabs Skole, der nedlagdes i 1911, og Lundings Forberedelsesskole, som blev lukket. I 1909 blev Gammelholms Latin- og Realskole nedlagt, i 1910 Lyceum, mens Slo-manns Skole i 1912 blev indlemmet i Borgerdydskolen i Helgolandsgade. Endelig overtog *Ring* Efterslægtsselskabets Skole i 1909. I Gentofte Kommune havde man overtaget Ordrup højere Almenskole i 1908, i 1909 Hellerup Gymnasium og i 1910 Plockross' Skole. Mens der som nævnt havde været 53 privatskoler i 1901, var der i 1910 kun 24, hvoraf de 21 havde dimissionsret.⁸

Statstilskud til privatskolerne

I 1907 måtte *Ring* forhøje skolepengene for at få økonomien til at løbe rundt, hvilket skete igen det følgende år. På den måde øgedes indtægten fra skolepenge og eksamensgebyrer fra 617.000 kr. i 1907/08 (ni skoler) til 877.000 kr. i 1909/10 (11 skoler).⁹ Forhøjelsen blev stærkt kritiseret af en gruppe fra Forældreforeningen. Foreningen var oprettet i 1908 af forældre i Hellerup og var ment som forbindelsesled mellem forældrekræfter ved de enkelte skoler. Forældreforeningen rettede hårde angreb på *Ring* og direktør Hjort i årene 1910 til 1912, hvilket førte til nedsættelse af en undersøgelseskommission i november 1912.

Kommissionens betænkning forelå i januar 1914, og den frikendte *Ring* og Hjort fuldstændig.¹⁰ Betænkningen gav anledning til en debat på Rigsdagen, der mandede ud i, at der på finansloven blev givet et årligt tilskud på 200.000 kr. i tre år. Betingelsen var, at de tre hovedstadskommuner gav et lignende tilskud, og at der skulle nedsættes et udvalg af forældre, skolekyndige og regnskabskyndige mænd (Det Skoleøkonomiske Udvalg). Udvalget skulle i løbet af to-tre år undersøge skolernes forhold og afgive betænkning, der kunne danne grundlag for en almindelig ordning af hovedstadens højere skolevæsen.

Privatskolernes skæbne besegles

På Lærerforeningens møde i oktober 1916 talte rektor ved Kolding højere Almen-skole, Georg Bruun om statens og kommunens stilling til den højere skole.¹¹ Hans tale var først og fremmest en påvisning af de københavnske privatskolelæreres meget dårlige økonomiske situation, hvilket havde en kraftig indvirkning på kvaliteten af den undervisning, der blev givet. Bruun mente, at de private skoler »simpelthen gaar deres Undergang i Møde, hvis der ikke snart skaffes Lærerne bedre Arbejdsvil-kaar (...) Den københavnske Lærerstand er ved at segne under den Byrde, som er lagt paa deres Skuldre«. Han opfordrede stærkt staten til at gribe ind, og denne opfordring kunne han rette til undervisningsminister S. Keiser-Nielsen, der var blandt tilhørerne.

Det blev imidlertid Socialdemokratiet, der foranledigede, at privatskolernes (økonomiske) forhold blev taget op på regeringsniveau. I 1917 vandt Socialdemokratiet flertal i Københavns Borgerrepræsentation, og den 26. marts meddelte Viggo Christensen, at partiet ville fjerne tilskuddet til privatskolerne. Man anså privatskolen for »en Klasseskole, som Socialdemokratiet mente det var uberettiget til at anvende Kommunens Midler til«. ¹² Grundet det fremskredne tidspunkt ville man bevare tilskuddet for 1917/18, men det ville bortfalde fra den 1. april 1918. Partiet ville derfor henlede skoledirektionens, magistratens og regeringens opmærksomhed herpå, så »Planer til en ny Ordning kan blive optaget og Forslag fremsat i rette Tid, saaledes at Tilskudets Bortfald næste Aar ikke skal indtræde uden Forberedelse«. ¹³ Kommunens tilskud var en forudsætning for statens tilskud, og ved at fjerne tilskuddet tvang Socialdemokratiet privatskolerne, de to andre kommuner og regeringen til at tage de københavnske privatskolars fremtid op til overvejelse.

I april 1917 måtte de tre skolesammenslutninger og udenfor stående eksamensberettigede skoler rette henvendelse til Undervisningsministeriet. ¹⁴ Skolerne erkendte, at det private skolevæsen kun kunne opretholdes ved betydelige offentlige tilskud, som endda ikke var nok. Følgelig ønskede man, at de økonomiske forhold blev ordnet på »en fast og betryggende Maade«, og man bad ministeriet nedsatte en kommission, der skulle fremlægge »en endelig Ordning«. Samtidig skulle kommissionens sammensætning »yde Garanti for, at alle de mange Spørgsmaal, der vil rejse sig om denne Sag, vil kunne faa en alsidig Drøftelse«, dvs. alle skolepolitiske synspunkter skulle være repræsenteret. Undervisningsministeriet nedsatte derefter et ottemandsudvalg bestående af kommunalbestyrelsesmedlemmer fra de tre hovedstadskommuner.

De Konservative, De Radikale og Socialdemokratiet nåede frem til en aftale, der dannede grundlag for kommissionens forslag. Undervisningen skulle overtages af staten og de tre kommuner. Kommunernes offentlige skolevæsen skulle herefter bestå af en grundskole for børn indtil 11-års alderen. Derefter skulle der dels være en hovedskole, der afsluttedes i 14-års alderen med to realklasser med præliminæreksamen som afslutning og ud over dette et toårigt studenterkursus, dels en mellemskole, der fortsattes i realklassen eller i gymnasiet. Statens skolevæsen skulle bestå af mellemskole-, real- og gymnasieklasser.

De private skoler skulle ønske at blive overtaget af stat og kommune, men udvalget pointerede, at der kun ville blive tale om overtagelse af skoler,

»som Stat og Kommune ved Undersøgelse og Forhandling økonomisk og pædagogisk finder det forsvarligt at overtage, enten i deres nuværende Form eller efter foretagen Omorganisering«. Endvidere burde det tilstræbes, at »Ved Overgangen saavel til statslig som til kommunal Drift (...) at den enkelte Skoles pædagogiske Særpræg ikke udviskes«.

Undervisningen i den kommunale grund- og hovedskole skulle være gratis ligesom præliminær- og studenterkursus. I de statslige og kommunale mellemskoler, real-skoler og gymnasier ville undervisningen være gratis for børn, hvis forældrenes

indkomst ikke oversteg 4.000 kr. For indtægter derover skulle der betales skoleafgift.

Der havde imidlertid ikke været enighed i udvalget. Nogle udvalgsmedlemmer havde ønsket at komme den gratis kommunale enhedsskole så tæt som muligt, andre at etablere en højere skole som statsinstitution eller stabilisere den private skole ved faste tilskud. Fra konservativ side i Frederiksberg kommunalbestyrelse accepterede man kun forslaget for at få en fælles ordning af det højere skolevæsen i de tre kommuner.¹⁵ Undervisningsministeren havde ønsket gratis undervisning, men forhandlingerne i udvalget havde vist, »at Skridtet var for stort, at det var en saa stærk principiel Forandring i hele vort Skolevæsen«, og at man ønskede at beholde nogen forældrebetaling. Derfor enedes man om kompromiset, hvor de mere velstillede forældre stadig skulle betale for deres børns undervisning.¹⁶

Gentofte Sogneråd lagde megen vægt på »at maatte tilstræbe en større Frihed i pædagogisk Henseende for den enkelte Skole, end der hidtil er tilstaaet de bestaaende kommunale Gymnasier i Kolding, Fredericia, Vejle, Hjørring, Helsingør og Aarhus«. Denne frihed, »det værdifuldeste i den private Skole«, skulle bl.a. sikres ved frit skolevalg inden for rimelighedens grænser, oprettelse af skoleråd med forældrerepræsentanter, at læreransættelse forblev hos skolens leder, ligesom forældre og lærere skulle tages med på råd ved besættelse af lederstillinger.¹⁷

Forslaget sendes til høring

Undervisningsministeriet anmodede nu hovedstadens privatskoler om en udtalelse om den fremtidige ordning af det højere skolevæsen. Den 7. september 1917 fik ministeriet en samlet besvarelse fra 32 private mellem-, real- og gymnasieskoler. Skolerne erkendte den økonomiske krise, og at resultatet ville blive forhøjelse af skolepenge samt skolelukninger. Skolelederne måtte konkludere, at

»Den Lære, man kan uddrage af de private Skolars Historie, er den ganske simple, at Hovedstadens højere Skole ikke kan overlades til det private Initiativ alene, at Skoledrift ikke er en Forretningsart som kan betale sig, men en Samfundsopgave, som det tilkommer Stat og Kommune at løse«.

Derfor ønskede skolerne at blive overtaget af staten og kommunerne. Hvis dette ikke var politisk muligt, så ville man have en tilskudslov.¹⁸

Forældresammenslutningen så helst den private skole fortsat som hidtil, meddelte den ministeriet i november 1917. Skolernes situation var blevet diskuteret på et møde i slutningen af oktober. Principielt ønskede man et permanent tilskud, så lærernes løn kunne komme på højde med statsskolernes, og skolepengene nedsættes. Sammenslutningen ville have indflydelse på skolernes styrelse, især ved besættelse af lederstillinger. Hvis dette ikke kunne opfyldes, ønskede man en offentlig overtagelse, men med respekt for »Skolefriheden«, hvilket skulle ske ved forældreindflydelse og skoleledernes ret til »at præge Skolen med deres Personlighed«.

Forældreforeningen var i sin udtalelse af den modsatte opfattelse: Man ønskede et stort antal offentlige højere skoler, »at der kan gives Borgernes Børn i Almindelig-

hed let og billig Adgang til den højere Skoleundervisning«. Når det offentlige drev det fornødne antal skoler, burde der ikke gives tilskud til privatskoler, undtagen i specielle tilfælde. En så vigtig samfundsopgave burde ikke ligge i hænderne på private, ligesom skolepenge udelukkede store dele af borgernes børn. Skolepenge burde bortfalde, fordi borgerne allerede gennem skatten betalte til det offentlige skolevæsen, og det var derfor ikke »retfærdigt at bebyrde de Forældre, hvis Børn søger de højere Skoler, med yderligere Udgifter i Form af et særligt Skolekontingent«. Udgifterne burde betales af alle over skatten, hvor man ydede efter evne, mente foreningen.

Foreningen havde i første omgang valgt at lægge hovedvægten på at få oprettet »et passende Antal billige kommunale højere Almenskoler«, dernæst ville man arbejde på at gøre undervisningen gratis. Skolekontingentet for mellem skolen og op efter burde fra 1. april 1918 nedsættes betydeligt eller bortfalde. Foreningen gav sluttelig udtryk for, at der næppe kunne »tænkes nogen mere sund demokratisk Op-gave end den, at skabe en Adgang til den højere Undervisning, der ikke i første Linie er afhængig af kvalificeret Betalingsevne hos den mere eller mindre begavede Eleve Forældre eller Værge«. ¹⁹

I december 1917 fik en af kommissionsmedlemmerne lejlighed til at diskutere forslaget med en større forsamling. Ernst Kaper havde været medstifter af Privatskoler-nes fagordnede Lærereforening i 1899 og var fra 1908 rektor for det private Ordrup Gymnasium, inden han i 1917 blev skoleborgmester i København. På et møde i Det Pædagogiske Selskab den 4. december udtalte han sig om forslaget set fra et pædagogisk synspunkt. Kaper udtrykte sig naturligt nok positivt om »sit« forslag, der ville skabe et helstøbt københavnsk skolevæsen, hvori Metropolitanskolen ville blive organisk indarbejdet og dermed sikret en fremtid. Hidtil havde dette gymnasium haft »en fritsvævende Stilling«. Kaper mente ligeledes, at selvom staten og kommunerne ville få ansvaret for størstedelen af skoledriften, var privatskolerne sikret en fremtid. Skoler med »pædagogisk Særpræg af almen Betydning« kunne få offentlig støtte, hvilket ville give privatskolen levedygtighed og begrænse den til et sådant område, at den kunne bestå.

I den efterfølgende diskussion udtalte Københavns skoledirektør Niels Bang sig kritisk om forslaget, især fordi støtteparagraffen var uklar formuleret og ikke ville kunne give støtte til en kristen skole, eftersom skolen ikke havde »pædagogisk Særpræg af almen Betydning«. Bang var bekymret for, at det private initiativ, som havde bragt skolevæsenet så meget godt, ville forsvinde. Undervisningsinspektør for de højere almenskoler, professor S.L. Tuxen gav ligeledes udtryk for, at han nødigt så den private skole forsvinde, men de store fortrin, som privatskolen skulle have frem for statsskolerne, kunne han ikke rigtig se. Martha Steinthal, overbestyrer for N. Zahles Skole, ønskede at bevare privatskolen og sikre den tilskud, »saa den ikke skal blive en offentlig Skole og en Luksusskole; men stil til Gengæld Krav og paalæg den Forpligtelser om Fripladser, saa den ikke bliver en Overklasse-skole«. ²⁰

Lovforslaget fremsættes

Den 13. december 1917 fremsatte undervisningsminister Keiser-Nielsen lovforslag om statens og kommunernes overtagelse af de private skoler i hovedstaden.²¹ Under rigsdagsforhandlingerne var det især forslaget § 7, der blev genstand for megen debat. Noget uklart formuleret fastslog paragraffen, at »For saa vidt nogen privat Skole skønnes at have et pædagogisk Særpræg af almen Betydning, kan der paa Finansloven bevilges særligt Tilskud til den«.

Ved Folketingets 1. behandling den 9. januar 1918²² udtalte L. Moltesen fra Venstre, at partiet gerne ville medvirke til en midlertidig ordning, der kunne forhindre det forestående økonomiske sammenbrud for skolerne, og han ville arbejde for, at Venstre bakkede op om forslaget. Venstre holdt dog på, »at det private Initiativ maa bevares paa den højere Skoles Omraade«, og at der blev givet de private skoler mulighed for at bestå, men der skulle gives betydelige tilskud, så den private skole kunne blive konkurrencedygtig. Desuden ønskede Moltesen, at skolenævn fik indflydelse også på besættelse af stillingerne som rektor og lærere. Han har utvivlsomt tænkt på anordningen af 31. december 1917 om forældremøder og skolenævn ved statens højere almenskoler. Anordningen gav skolenævnet indflydelse på »Skolens hygiejniske Forhold (...) og opdragende Virksomhed«, men udelukkede enhver indflydelse på rektor- og læreransættelser.²³

Inden for Venstre var der imidlertid et mindretal, der vendte sig imod, at staten og kommunerne overtog det højere skolevæsen i Københavnsområdet. De to venstremænd Fred. Nørgaard og N. Joh. Laursen var skeptiske over for forslaget. Nørgaard mente, at forslaget »stemmer vel overens med det politiske System, vi i Øjeblikket har, det System, som især er præget af dette: mere og mere ind under Staten«. Laursen gav udtryk for, at § 7 ikke sikrede den private skole godt nok: »De Udtryk, der staar i § 7, giver jeg ikke en rød Sysling for, for de er ingenting værd«.

Fra De Konservative hilste Julius Wulff forslaget velkommen, eftersom det var »en sund demokratisk Tanke, at det gælder om at sørge for, at ikke nogen Intelligens i Folket gaar til Spilde, fordi vedkommendes Forældre ikke har Raad til at give ham eller hende den Undervisning«. Statsskolen skulle være så billig, at den private skole i et vist omfang blev en undtagelse, men han ønskede samtidig en økonomisk sikring af de privatskoler, hvis undervisning lå på niveau med den offentlige skoles, ved at give den »saadanne Midler, at den har gode og rimelige Chancer for at bestaa ved Siden af den offentlige«.

Også Frederik Borgbjerg fra Socialdemokratiet anbefalede forslaget, der lå i tråd med partiets principielle standpunkt: at skolen skal være gratis, men man var gået på kompromis for at nå en ordning. Borgbjergs tale hører til en af milepælene i den danske skoles historie:

»vi i vort Parti nærer aldeles ingen Betænkelighed ved at udtale, at ogsaa vi kan tænke os en religiøs Idealisme, som kan medføre et pædagogisk Initiativ, et pædagogisk Fremskridt, en pædagogisk Interesse, som har sin fulde Betydning, har den almindelige Betydning, her kræves for at blive støttet (...) Det danske Socialdemokrati har altid hævdet, at det var og vilde være et tolerant Parti, der

respekterede alle aandelige Anskuelser, ogsaa alle religiøse Anskuelser (...) vi har aldrig kunnet tænke os at erobre Staten for ad den Vej, med ydre Statsmagt, at gøre Vold paa aandelige Anskuelser, en saadan jakobinsk-ateistisk Tankegang ligger os fjern og maa ligge os fjern (...) Vi Socialdemokrater kan ikke blot meget vel tænke os, men har det ligefrem som vor Opfattelse for Fremtiden, at der maa gives de enkelte Personligheder – det gælder i Skolen, men ogsaa paa alle Samfundslivets andre Omraader – en væsentlig Frihed til at gøre deres Personligheder gældende, naar de er dygtige Personligheder. Det, det kommer an paa, er, at de er udgaaet af Folket, vælges af og staar til Ansvar for Befolkningen».

Den 12. januar 1918 blev forslaget sendt til udvalgsbehandling. På udvalgets foranledning skrev ministeriet til de 11 skoler, der stod uden for de tre skoleforeninger. Skolerne havde holdt sig uden for skolesammenslutningerne for at »bevare Skolernes pædagogiske Frihed og Selvstændighed«, og flertallet af dem ønskede fortsat at være private. Dog ville man gerne bevare statstilskuddet, fordi udgifterne var steget stærkt de seneste år. I E. Bay & Th. Moltkes Skoler (Komtesse Moltkes Pigeskole) havde kravene efter 1903-loven således medført øgede lærerlønninger: fra cirka 20.000 kr. i 1906/07 til ca. 41.500 kr. i 1916/17.²⁴

Desuden indløb der henvendelser fra faglige og kirkelige organisationer. Både Gymnasieskolernes Lærerforening (GL) og Privatskolens fagordnede Lærerforening (PfL) anbefalede varmt forslaget, og især PfL argumenterede for en forbedring af lærernes kår: »Et fortsat aandeligt Overarbejde og et stadigt voksende økonomisk Tryk har nu ført den københavnske Privatlærerstand dertil, at Modstandskraften er ved at blive kvalt«, og den blev kun holdt op af håbet om snarlig forbedring. PfL bad om, at alle lærerkræfter i de kommende statsskoler skulle lønnes efter lønningsloven af 1916, og at der i de skoler, der skulle overtages af kommunerne, blev givet samme løn som i statens skoler.²⁵ Arbejdsgiverforeningen og en række brancheorganisationer (Industrirådet, Grosserer-Societetet, Entreprenørforeningen, Bryggeriforeningen, Håndværkerforeningen m.fl.) henvendte sig også. Det var ikke nok at sørge for fagstudierne på universitetet, Den Polytekniske Læreanstalt, Landbohøjskolen og andre lignende uddannelsessteder. Også grundlaget for disse fagstudier, nemlig det højere skolevæsen, skulle der sørges for, og man ønskede derfor, at der måtte komme en endelig løsning på det københavnske skole spørgsmål.²⁶ Kirkeligt Landsforbund og Kirkeligt Samfund af 1898 ønskede en sikring af den private skole, for kun på den måde kunne der sikres en fri, kristen skole på folkeskolens og gymnasiets område.²⁷

N.A. Larsen, statskonsulent i folkeskole- og seminarieresager, gav sin mening til kende i det første hæfte af *Vor Ungdom*, 1918. Staten burde ikke lade den private skole i stikken, som det kunne synes at ske ved lovforslaget, og han bed især mærke i forslagets § 7. Statsstøtte og i det hele taget understøttelse fra det offentlige skulle gives til den skole, som opfyldte de krav, man stillede til skoler inden for området, »og ikke først, naar den har et pædagogisk Særpræg af almen Betydning, noget som iøvrigt er meget ubestemt navnlig som Lovord, og som i Reglen kun vilde blive er-

kendt af den, der tillige forstod at vurdere det«. Den private skole skulle dog, hvis den ville have offentlig støtte, komme ind under retsbestemmelser »af en nogen anden Art end de nugældende og dens Idé fremtræde i større Renhed«.²⁸

§ 7 omarbejdes

Udvalgsbetænkningen forelå den 16. februar 1918.²⁹ De Radikale, Socialdemokratiet og De Konservative dannede fortsat flertallet, der anbefalede forslaget med to ændringer. Dels fastsattes skolepengene på niveau med statens højere almenskoler: i gymnasiet og realskolen 48 kr., i mellemskolen 42 kr. i kvartalet. Dels undergik § 7 forandring. For at forebygge al misforståelse havde man ændret paragraffen til:

»Til private eksamensberettigede Skolers Gymnasie-, Real-, Pigeskole- og Mellemskoleklasser kan der ydes Statstilskud, hvis de i deres Undervisning og hele Organisationsform staar Maal med den offentlige Skole, underkaster sig det offentliges Tilsyn og ikke gennem deres Skolepenges Størrelse eller ved deres Adgangsvilkaar og Organisation har Præg af at være bestemte for særlige Samfundslag. – Ogsaa Skoler, der tilhører Religionssamfund udenfor Folkekirken, kan faa de i denne Paragraf omhandlede Tilskud, naar de fyldestgør ovennævnte Betingelser«.

Udvalgets flertal kunne fuldt tiltræde lovforslagets formål, »som er gennem Statens og Kommunernes Overtagelse af det højere Almenskolevæsen i Hovedstaden at afskaffe det faktiske Privilegium, som Overklassen hidtil har haft paa at faa sine Børn frem gennem den højere Undervisning«. En elevstatistik i 1909 for skoler med gymnasium (undtagen Sorø og Herlufsholm) bekræfter udvalgets antagelse (fig. 2).³⁰ Tallene for de tre største grupper viser en betydelige større andel af »overklassebørn« i de private skoler end i statsskolerne. Udvalget ville kun udelukke skoler, som var »Klasseskoler i Ordets sociale Betydning«, men gerne give tilskud til skoler med »et særligt religiøst Præg«. Desuden skulle tilskud til privatskoler være en »Sikkerhedsventil – til Forhindring af eventuel Fare for Bureaukratisering i den offentlige Skole og til Sikring af det pædagogiske Initiativs Fremskridtsarbejde«.

Fig. 2. Elevernes sociale baggrund 1909

<i>Forældrenes erhverv</i>	<i>Alle statsskolerne</i>	<i>Hovedstadens privatskoler</i>
Grosserere, købmænd, fabrikanter, direktører	18,0%	29,5%
Mindre handlende, håndværksmestre, vognmænd	13,8%	13,4%
Læger, sagførere, dyrlæger	8,8%	9,3%
<i>I alt</i>	40,6%	52,2

Kilde: »Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark« (1909/10).

Venstre dannede mindretallet, der ønskede en samlet ordning af statens forhold til den højere skole i hele landet og ikke kun i hovedstaden. Man ankede over, at det ikke havde været muligt at få oplysninger om overtagelsens økonomiske konsekvenser, eller hvilke skoler der skulle overtages. Man mente heller ikke, at der var behov for statslig overtagelse af alle skoler, men kun to eksamensberettigede privatskoler ved en anmærkning på finansloven 1919/20. Desuden ville Venstre sætte skolepengene op mod til gengæld at øge antallet af fripladser: 84 kr. i gymnasiet og realskolen, 72 kr. i mellemskolen. Blot fordi forældrene havde en mindre indtægt, skulle børnene ikke have fri undervisning.

Kunne Kant komme i mellemskolen på Frederiksberg?

Folketingets 2. og 3. behandling fandt sted den 21.-22. februar 1918.³¹ Undervisningsminister Keiser-Nielsen kommenterede Venstres forslag om, at børn ikke skulle have fri undervisning, blot fordi deres forældre havde en indkomst under 4.000 kr.:

»Men Børn af Forældre med over 4.000 Kr.s Indtægt, altsaa Børn af rige Forældre, maa for Venstre godt faa Lov til at gaa dér, ikke sandt, hvad enten de er begavede eller ubegavede, flittige eller dovne og mere eller mindre umodne? (Moltesen: Naar de betaler for det!). Ja, naar de betaler for det. Jeg synes, det er en underlig pædagogisk Opfattelse, at det har ikke noget at sige for Skolen, om den har dovne og umodne Elever, naar de bare kan betale for sig«.

Socialdemokraten Vilhelm Rasmussen henviste – i anledning af Moltesens frygt for optagelse af uegnede elever – til de strenge optagelseskriterier i Frederiksbergs kommunale mellem- og realskoler, »at der end ikke er Oversiddere i disse offentlige Mellemskoler og Realskoler«. Hvis eleven ikke havde eller ville anvende de fornødne evner, blev han sendt tilbage til folkeskolen. Moltesen fandt disse kriterier uheldige: »Tænk paa Kant f. Eks., Kant var dog ikke nogen Sinke, men han var en Sinke, for saa vidt som han ikke vilde have kunnet komme op i Mellemskolen paa Frederiksberg, vilde aldrig være blevet Kant, kan ske, hvis han havde gaaet i en frederiksbergsk Skole«. Måske var det værd at overveje sinkeklasser ikke blot i den lave-re, men også i den højere skole. Rasmussen replicerede ved at henvise til Venstres forslag og gøre opmærksom på, at Kant var sadelmagersøn og ikke ville være kommet i den højere skole, »fordi hans Fader ikke kunde betale Skolepengene, og fordi han ikke hørte til Kategorien 'flittige og energiske Disciple'. Kant er netop et udmærket Eksempel – det takker jeg det ærede Medlem for – til at vise Umuligheden af Venstres Forslag«.

§ 7 omarbejdes igen

Ved Landstingets 1. behandling den 1. marts 1918³² udviklede den konservative M. Godskesen i en længere tale sine standpunkter om det private skolevæsen, specielt forslaget § 7. Problemet var paragraffens »ubestemte Udtryk« om adgangsvilkår og

organisation, altså paragraffens tolkning og anvendelse, der både kunne anvendes til støtte og til ulempe for privatskolerne. Socialdemokratiet var ikke venligt stemt over for privatskolerne, og partiets anskuelser ville påvirke den radikale regering, »saaledes at ogsaa § 7 vil blive fortolket og anvendt paa en Maade, som ingenlunde vil være gunstig for Privatskolen«. Godskesen krævede derfor, at der sikredes privatskolen betryggende vilkår.

Med hensyn til skolepenge var han på linje med Venstre. Forældrene havde ansvaret for børnene, og ville de have dem i den højere skole, skulle de også yde bidrag dertil. Godskesen fandt det ikke rigtigt, at børn af forældre med indkomst under 4.000 kr. skulle have fri undervisning uden hensyn til »Begavelse, Flid og Opførsel«. Børn, der ikke udmærkede sig ved disse egenskaber, burde nemlig ikke have gratis undervisning på det offentliges regning. For de børn, der havde evnerne og anlægget, skulle der være mulighed for en højere uddannelse, også selvom deres forældre ikke havde råd, nemlig ved hjælp af fripladser og nedsat betaling. Fripladserne skulle være »en Belønning (...) en Anerkendelse fra det offentliges Side«. Heroverfor stod det socialdemokratiske skoleideal, udtrykt af C.S. Christiansen:

»Vor Interesse og vort Maal er jo (...) en vederlagsfri Enhedsskole, som fører de godt begavede Børn op til den højeste Undervisning, som den offentlige Skole paa det Tidspunkt er i Stand til at yde dem (...) Spørgsmaalet om Undervisning og Ungdommens Adgang til at nyde den bedst mulige Undervisning for bagefter at kunne blive saa nyttige Borgere som muligt er ikke et Spørgsmaal om Gaver, men et Spørgsmaal om Ret. Der staar Socialdemokratiet«.

I Landstingets udvalg undergik forslaget to væsentlige ændringer.³³ Staten skulle kun overtage gymnasieskoler og overlade mellem- og realskoler uden gymnasium til kommunerne, »altsaa kun en Skolevirksomhed svarende til den, Staten allerede nu driver saavel i som udenfor København«. Og ligesom folketingsudvalget ændrede Landstingets udvalg ordlyden af § 7 (forandringer anført med almindelig skrift):

»Til private eksamensberettigede Skolers Gymnasie-, Real-, Pigeskole- og Mellemskoleklasser kan der ydes Statstilskud, hvis de i deres Undervisning og hele Organisationsform staar Maal med den offentlige Skole, underkaster sig pædagogisk Tilsyn og økonomisk Kontrol fra Statens Side samt ikke ved særlige Adgangsbetingelser ud over Kundskabsprøver har Præg af at være bestemte for særlige Samfundslag. – Ogsaa Skoler, der tilhører Religionssamfund udenfor Folkekirken, kan faa Del i denne Paragraf omhandlede Tilskud, naar de fyldestgør ovennævnte Betingelser. – Til de ved denne Lovs Ikrafttræden bestaaende eksamensberettigede Privatskoler, der ønsker vedblivende at bestaa som private, og som hidtil har nydt Tilskud af Stat og Kommune, ydes der, saa længe de opfylder de i denne Paragrafs 1ste Stykke nævnte Vilkaar, et Statstil-

skud svarende til Halvdelen af, hvad Hjemstavnskommunens Bruttoudgift – derunder Forretning og Afskrivning – til Driften af tilsvarende Skoler med lignende Elevantal vilde være, dog at Tilskuddet ikke maa overstige den paagældende Skoles virkelige Nettoudgift. Tilskuddet bortfalder dog, hvis den paagældende Skole i de sidste 3 Aar før Tilskudsfordelingen har haft et Elevantal, der hvert af de nævnte Aar var ringere end gennemsnitlig 16 i Mellemskoleklasserne og 8 i Real- og Gymnasieklasserne. Desuden yder Staten Tilskud til Lærernes Pensionering efter de hidtil gældende Regler. – Lederen af en Privatskole, der modtager Statstilskud, skal være fastlønnet, og Lønnens Størrelse skal godkendes af Undervisningsministeren. Ligeledes skal Størrelsen af alle Afskrivninger og Henlæggelser godkendes af Ministeren«.

Udvalget havde med denne ændring haft to forhold for øje. Dels ville man have en almindelig tilskudsregel, som omfattede alle skoler, også fremtidige. Dels ønskede man en særlig regel om fiksering af tilskud til de bestående skoler. Desuden var betingelserne om skolepenge og skolens organisation bortfaldet. Kun den tredje betingelse om »særlige Samfundslag« havde udvalget beholdt, og at der ikke måtte være særlige adgangsbetingelser, men skolerne skulle have ret til at holde kundskabsprøver, hvor de selv kunne sætte niveauet. Landstingsudvalget havde således været mere opmærksom på privatskolernes forhold og sikret dem bedre vilkår.

Adskillige af flertallets medlemmer var bange for, at lovforslaget ville give fri undervisning til alle børn, blot fordi deres forældre tjente under 4-5.000 kr., uden hensyn til disse børns »Begavelse, Flid og Opførsel«, og at der ville ske en betydelig tilgang af børn, der ikke egnede sig for højere undervisning. Imidlertid havde undervisningsministeren beroliget udvalget med, at der ville blive indført »virkelig effektive Optagelses- og Oprykningsprøver, og Ministeren har stærkt fremhævet, at der fra de overordnede Myndigheders Side vil blive vaaget over, at Prøvernes Effektivitet ikke svækkes«.

Frygten for et åndsproletariat

Ved 2. behandlingen i Landstinget den 18. marts 1918³⁴ klagede Venstres O. Krag over, at De Radikale, Socialdemokratiet og De Konservative var nået frem til disse ændringer ved møder mellem de tre partier uden for udvalget, hvis mindretal ikke kunne gøre meget. Dog havde flertallet imødekommet Venstre ved bestemmelsen om, at staten kun skulle overtage gymnasieskoler. Partiet var dog stadig imod forslaget, fordi der blev lagt for megen magt i ministerens hånd, de økonomiske konsekvenser var ikke klare, tilskudsreglerne var uklare, ligesom partiet ikke var glad for formuleringen om tilskudsbetingelserne. Selvom undervisningsminister Keiser-Nielsen ikke var helt tilfreds med udvalgets ændringsforslag, vidste han, at man fra de tre partiers side havde strakt sig langt. Han kunne dog godt ønske, »at vi ogsaa havde faaet Mellem- og Realskolerne over til Staten for at faa nogle Standardskoler paa dette Omraade«.

Ved den korte 3. behandling³⁵ var det kun Peter Bojsen, der tog ordet for første og eneste gang under debatten og advarede mod forslaget. Det ville medføre »en saadan

Overproduktion af Studenter, at vi aldrig før har kendt noget lignende«. Studenter-
nes antal var fordoblet gennem de sidste ti år til hen imod 1.000, hvilket var langt
flere, end samfundet havde behov for, og så kom dette forslag med

*»en hel Række Begunstigelser for de unge Mennesker, som vil tage Studenter-
eksamen, Begunstigelser for unge Mænd og Begunstigelser for unge Kvinder.
Vi vil faa en meget stor Flok af unge Kvinder med Studentereksamen, og om
dette er nogen heldig Forberedelse for vore vordende Husmødre, det tvivler jeg
meget paa«.*

Lignende røster om overproduktion havde allerede været fremme i 1889, hvor en ar-
tikel i Nationaltidende havde udtrykt bekymring over, at der i 1886 var 414 studenter:
»Denne umaadelige Tilstrømning til Universitetet, denne forbausende Higen efter
akademisk Uddannelse er et af Tidernes Tegn, som vistnok de fleste ere enige om
ikke er af det gode«, og overproduktionen ville føre til det »fordærveligste Slags Pro-
letariat af Alle, Aandsproletariatet«. ³⁶ Desuden mente Bojsen, at den friere adgang til
statsskoler ville give privatskolerne problemer med at konkurrere med statens skoler.

Forslaget blev vedtaget med stemmerne 27 mod to; kun Bojsen og Ole Hansen
stemte imod. I Folketinget blev det ændrede forslag vedtaget dagen efter enstem-
migt med 43 stemmer. 28 undlod at stemme. ³⁷

Nye navne

Den stadfæstede lov af 20. marts 1918 gav undervisningsministeren bemyndigelse til at
overtage gymnasieskoler i de tre kommuner under den forudsætning, at Københavns
Kommune overtog mindst to, Frederiksberg og Gentofte kommuner hver en gymna-
sieskole, og at de tre kommuner overtog de private mellem- og realskoler, der ønskede
at blive offentlige. Undervisningen i de offentlige gymnasie-, mellem-, pige- og real-
skoler var gratis for elever, hvis forældre tjente under 4.000 kr. For børn af forældre
med en indkomst derover skulle der betales en skoleafgift: i gymnasiet og realskolen 48
kr., i mellemskolen 42 kr. i kvartalet. Lovforslagets § 7 om tilskud til private skoler kom
i den endelige lov til at være i den form, som Landstinget havde givet paragraffen. ³⁸

Ved overenskomst den 8. august 1919 mellem Undervisningsministeriet og de tre
kommuner blev den praktiske gennemførelse af loven fastlagt. ³⁹ Samtidig skiftede
de overtagne gymnasier navn; de nye navne var fastlagt af ministeriet efter indstil-
ling af Udvalget ang. ordning af det højere skolevæsen i de tre kommuner. ⁴⁰ Staten
overtog ti gymnasieskoler (anført med deres nye navne): Østre Borgerdydskole,
Vestre Borgerdydskole, Nørre Gymnasium, Svanholm Gymnasium (fra 1930 Stats-
gymnasiet Schneekloths Skole), Skt. Jørgens Gymnasium, Falkonergårdens Gymna-
sium, Gl. Hellerup Gymnasium, Hellerupgård Gymnasium, Aurehøj Gymnasium og
Ordrup Gymnasium.

Til Københavns Kommune gik Efterslægtsselskabets Gymnasium og Rysensteens
Gymnasium. Desuden overtog København som gave Sortedam Gymnasium. Frede-
riksberg fik Frederiksberg Gymnasium, mens Gentofte Kommune overtog Øregårds
Gymnasium.

Yderligere fem statsskoler

I november 1918 modtog Undervisningsministeriet henvendelse fra otte eksamensberettigede private gymnasieskoler i provinsen om statsstøtte. Skolerne var kommet i en vanskelig situation efter det offentliges overtagelse af skolerne i Københavns-området. Problemet var at skaffe de fornødne lærerkræfter, idet lærerne foretrak ansættelse i statsskolerne, ligesom det var svært at lokke lærere til provinsen. Fem gymnasieskoler ønskede at blive overtaget, nemlig: Esbjerg Gymnasium, Svendborg Gymnasium, Rungsted højere Almenskole og Kostskole, Birkerød Gymnasium og Kostskole, Lyngby højere Almenskole og L. Wintellers Gymnasium i Odense. De tre sidste skoler: Hass' Skole (Stenhus), Haslev Gymnasium og Th. Langs Skole i Silkeborg foretrak at forblive private med statstilskud.⁴¹

Ved lov af 4. oktober 1919 overtog staten fra den 1. august 1920 de fem privatskoler, der samtidig skiftede navn til Statsskole, L. Wintellers dog til Skt. Knuds Gymnasium. De tre øvrige skoler blev sikret statstilskud efter reglerne i 1918-loven.⁴²

Afrunding

Med lovene af 1918 og 1919 tog staten de økonomiske konsekvenser af skolesynet i almenskoleloven af 1903, nemlig at alle børn, der havde lyst og evner, skulle have gratis eller billig mulighed for en højere almenuddannelse. De to love tilgodeså især skolebørnene i København, Frederiksberg og Gentofte kommuner, hvor det private gymnasium stort set var enerådende frem til loven af 1918. Loven var affødt af Socialdemokratiets beslutning om at fjerne Københavns Kommunes tilskud, hvorved også statens tilskud ville bortfalde. Det betød, at privatskolerne for alvor blev truet på deres eksistens, og de måtte konstatere, at skoledrift ikke var en forretning, men en samfundsopgave. Regeringen blev tvunget til at gribe ind, og staten overtog sammen med de tre hovedstadskommuner størstedelen af privatskolerne. De privatskoler, der ikke ønskede offentlig overtagelse, blev ikke ladet i stikken, selvom visse politikere gerne så dem udkonkurreret. Et privatskolevenligt flertal på Rigsdagen sikrede de private skolers fortsatte eksistens i kraft af offentlige tilskud.

Lovene sikrede som nævnt en bredere adgang til at tage studentereksamen. Børn af forældre med en indtægt under 4.000 kr. fik gratis undervisning, mens forældre med en indtægt derover skulle betale en forholdsvis billig skoleafgift. Der havde været stor diskussion på Rigsdagen om den udvidede adgang til gymnasiet. De Konservative og især Venstre havde forfægtet synspunktet, at hvis forældre ville have deres barn i den højere skole, måtte de også yde bidrag dertil. Børn skulle ikke have en automatisk ret til gymnasieundervisning, blot fordi forældrene havde en lav indkomst. Over for dette standpunkt stod det socialdemokratiske og radikale ideal om den vederlagsfrie skole: »Spørgsmaalet om Undervisning og Ungdommens Adgang til at nyde den bedst mulige Undervisning for bagefter at kunne blive saa nyttige Borgere som muligt er ikke et Spørgsmaal om Gaver, men et Spørgsmaal om Ret«.

Først i 1954 blev den vederlagsfrie undervisning i gymnasieskolen gennemført. Grundloven af 1953 ophævede retten til at opkræve skoleafgift i de kommunale eksamensskoler (§ 76: »Alle børn i den undervisningspligtige alder har ret til fri un-

dervisning i folkeskolen»), og den socialdemokratiske undervisningsminister Julius Bomholt anså det som en nødvendig konsekvens heraf, at afgiften også forsvandt i statsskolerne. I bemærkningerne til lovforslaget blev det fremhævet, at »Man må til- lige ønske, at der sikres adgang til vederlagsfri undervisning også for unge *over undervisningspligtig alder*, således at de ikke af skoleafgiftskravet hindres i at tage den uddannelse, hvortil deres evner kvalificerer dem«. Sammen med loven udgik der en bekendtgørelse om, at også de nødvendige undervisningsmidler skulle stilles til gratis rådighed for almen-skolens elever.⁴³ Socialdemokratiets ideal om den vederlags- frie skole var således en realitet.

Noter

1. A.P. Weis og H. Hage: *De gældende Retsregler for det højere Skolevæsen*, bd. II, s. 361-64, jf. H. Haue, E. Nørr og V. Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens Vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, s. 187.
2. Østersøgades Gymnasium (1892), Hanna Adlers Fællesskole (1893), Hellerup Gymnasium samt Ingrid Jespersens Skole (1894) og Det danske Selskabs Skole (1899).
3. Hauchs Latin- og Realskole samt Haderslev Læreskole (1890), Det von Westenske Institut (1893) og Maribo Skole (1899).
4. Lyceum og Nørrebro Latin- og Realskole (1899).
5. *Betænkning ang. de københavnske Latin- og Realskoler økonomiske Forhold*.
6. V. Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almen-skole*, s. 299.
7. *Beretning om »De forenede Skoler«s Drift og Status siden Skolernes Sammenslutning og indtil Ud- gangen af Regnskabsåret 1910-11 meddelt af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet*. – Om privatskolernes lærerkorps, se E. Nørr: »Den lærde skoles lærerkorps 1889-1903«.
8. Hans Kyrre: *Blade af den københavnske Privatskoles Historie. De forenede skoler 1901-1926*.
9. *Beretning om »De forenede Skoler«s Drift og Status siden Skolernes Sammenslutning og indtil Ud- gangen af Regnskabsåret 1910-11 meddelt af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet*, bilag.
10. *Betænkning afgivet af den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet den 4. November 1912 nedsat Kommission til Undersøgelse af De Forenede Skolers økonomiske Forhold*.
11. G. Bruun: »Statens og Kommunens Stilling til den højere Skole«.
12. *Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, 1917/18, s. 2839-53 (udtalelse af P. Hedebo).
13. *Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, 1916/17, s. 3049-50.
14. Skrivelsen er aftrykt i Hans Kyrre: *Blade af den københavnske Privatskoles Historie. De forenede Skoler 1901-1926*, s. 108f.
15. *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark* (herefter forkortet *Med.*), 1917/18, s. 3-9.
16. *Folketingstidende*, 1917/18, sp. 2284.
17. *Med.*, 1917/18, s. 10-13.
18. *Med.*, 1917/18, s. 14-18.
19. *Med.*, 1917/18, s. 18-22.
20. *Det Pædagogiske Selskabs Aarsberetning*, 1917/18, s. 39-50.
21. *Folketingstidende*, 1917/18, sp. 1957-62.
22. *Folketingstidende*, 1917/18, sp. 2211-2320.
23. *Med.*, 1917/18, s. 132-35.
24. *Med.*, 1917/18, s. 50-69, 77f., 84ff., 89f., 92.
25. *Med.*, 1917/18, s. 69f., 78-84, 91.
26. *Med.*, 1917/18, s. 74f.
27. *Med.*, 1917/18, s. 75f., 78.
28. N.A. Larsen: »Staten og Skolen«.
29. *Med.*, 1917/18, s. 28-35.
30. *Med.*, 1909/10.
31. *Folketingstidende*, 1917/18, sp. 3400-43.
32. *Landstingstidende*, 1917/18, sp. 1084-1144.
33. *Med.*, 1917/18, s. 93-111.
34. *Landstingstidende*, 1917/18, sp. 1720-40.
35. *Landstingstidende*, 1917/18, sp. 1781-85.

36. Citeret efter H. Haue, E. Nørr og V. Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens Vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, s. 19.
37. Folketingstidende, 1917/18, sp. 4462-67.
38. *Med.*, 1917/18, s. 111-14.
39. *Med.*, 1918/19, 1. del, s. 109ff.
40. *Med.*, 1918/19, 1. del, s. 90f.
41. *Med.*, 1918/19, 1. del, s. 25-64, især s. 29ff.
42. *Med.*, 1919/20, 1. del, s. 63-66.
43. *Med.*, 1948/49-1957/58, bind A, s. 158-61, 164f.

Kilder og litteratur

- Beretning om »De forenede Skoler«s Drift og Status siden Skolernes Sammenslutning og indtil Udgangen af Regnskabsaaret 1910-11 meddelt af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.* 1912.
- Betænkning afgivet af den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet den 4. November 1912 nedsatte Kommission til Undersøgelse af De Forende Skolers økonomiske Forhold.* 1914.
- Betænkning ang. de københavnske Latin- og Realskolers økonomiske Forhold.* I: Rigsdagstidende 1900/01, tillæg A, sp. 1251-66.
- Bruun, G.: »Statens og Kommunens Stilling til den højere Skole«. I: *Vor Ungdom*, 1916, s. 333-48.
- Folketingstidende 1917/18.
- Haue, H., E. Nørr og V. Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens Vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*. 1998.
- Kyrre, Hans: *Blade af den københavnske Privatskoles Historie. De forende Skoler 1901-1926*. 1926.
- Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, 1916/17, 1917/18.
- Landstingstidende 1917/18.
- Larsen, N.A.: »Staten og Skolen«. I: *Vor Ungdom*, 1918, s. 1-11.
- Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark (forkortet Med.)*, 1909/10, 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1948/49-1957/58.
- Nørr, E.: »Den lærde skoles lærerkorps 1889-1903«. I: *Årbog for Dansk Skolehistorie*, 1974, s. 21-45.
- Det Pædagogiske Selskabs Aarsberetning*, 1917-18. 1918.
- Skovgaard-Petersen, V.: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almen-skole*. 1976.
- Weis, A.P. og H. Hage: *De gældende Retsregler for det højere Skolevæsen*. 1891.

Christian Larsen (f. 1974). Arkivar, cand.mag. Har bl.a. udgivet Sjællands biskop N.E. Balles visitatsoptegnelser 1783-1807. Arbejder for tiden på en bibliografi over dansk uddannelseshistorie fra 1948 til 2002, der forventes udsendt i 2003.